

Іда

Іван Бунін

Іван Бунін

Іда

Переклад Олександра Грязнова

Одного разу на святках снідали ми вчотирьох, — три старі приятелі і такий собі Георгій Іванович, — у Великому Московському.

З нагоди свята у Великому Московському було порожньо і прохолодно. Ми пройшли стару залу, блідо освітлену сірим морозним днем, і призупинились у дверях нової, обираючи, де зручніше сісти, оглядаючи столи, щойно застелені білосніжними тугими скатертинами. Сяючий чистотою і люб'язністю розпорядник зробив скромний і вишуканий жест у дальній кут, до круглого столу перед напівкруглим диваном. Пішли туди.

— Панове, — сказав композитор, заходячи на диван і звалюючись на нього своїм кремезним тулубом, — панове, я нині чомусь пригощаю і хочу бенкетувати на славу. — Розкиньте ж нам, прислужнику, найщедріше скатертину-самобранку, — сказав він, звертаючи до полового своє широке мужицьке обличчя з вузькими очицями. — Ви мої королівські замашки знаєте.

— Як не знати, пора вже напам'ять вивчити, — стримано посміхаючись і ставлячи перед ним попільничку, відповів старий розумний половий з чистою срібною борідкою. — Будьте певні, Павле Миколайовичу, постараємося...

І за хвилину з'явилися перед нами чарки і фужери, пляшки з різнокольоровими горілками, рожева сьомга, смугло-тілесний балик, блюдо з розкритими на крижаних осколках раковинами, оранжевий квадрат честеру, чорна блискуча купа паюсної ікри, білий, запотілий від холоду цебер з шампанським... Розпочали з перцівки. Композитор любив наливати сам. І він налив три чарки, потім жартома затримався:

— Найсвятіший Георгію Івановичу, і вам дозволите?

Георгій Іванович, що мав єдине і предивне заняття — бути другом відомих письменників, художників, артистів, — людина вельми тиха і незмінно у гарному настрої, ніжно зашарівся, — він завжди червонів перед тим, як сказати що-небудь, — і відповів з деякою безшабашністю і розв'язністю:

— Навіть охоче, найгірший Павле Миколайовичу!

І композитор налив і йому, легенько стукнув чаркою об наші чарки, махнув горілку в рот зі словами: "Дай боже!" і, дмухаючи собі у вуса, взявся до закусок. Взялися і ми, і займалися цим ділом досить довго. Потім замовили рибну юшку і запалили. У старій залі ніжно й печально заспівала, докірливо загарчала машина. І композитор, відкинувшись на спинку дивану, затягуючись цигаркою і, за своєю звичкою, набираючи

у свої високо підняті груди повітря, сказав:

— Дорогі друзі, мені, незважаючи на радість моєї утроби, нині сумно. А сумно мені тому, що згадалась мені нині, як тільки я прокинувся, одна невелика історія, що трапилась з одним моїм приятелем, справжнім, як виявилось опісля, ослон, рівно три роки тому, на другий день Різдва...

— Історія невелика, але, без сумніву, амурна, — сказав Георгій Іванович зі своєю дівочою посмішкою.

Композитор скося глянув на нього.

— Амурна? — сказав він холодно і насмішкливо. — Ох, Георгію Івановичу, Георгію Івановичу, як ви будете за вашу розбещеність і безпощадний розум на страшному суді відповідати? Ну, та бог з вами. "Je veux un tresor qui les contient tous, je veux la jeunesse!" (Я хочу скарб, який вміщає в себе все, я хочу молодості!) — підіймаючи брови, заспівав він під машину, що грала Фауста, і продовжив, звертаючись до нас:

— Друзі мої, ось ця історія. У якийсь час, у якомусь царстві, ходила в дім якогось пана якась дівчиця, подруга його дружини по курсах, настільки скромна, мила, що пан звав її просто Ідою, тобто лише по імені. Іда та Іда, він навіть по-батькові добре не знав. Знав тільки, що вона із порядної, але мало забезпеченої сім'ї, дочка музиканта, який був колись відомим диригентом, живе з батьками, чекає, як заведено, жениха — і більше нічого...

— Як вам описати цю Іду? Прихильність пан відчував до неї велику, але уваги, повторюю, звертав на неї, власне кажучи, нуль. Прийде вона — він до неї: "А-а, Іда, дорога! День добрий, день добрий, душевно радий вас бачити!" А вона у відповідь тільки посміхається, ховає хусточку в муфту, дивиться ясно, по-дівочому (і трішки безглуздо): "Маша дома?" — "Дома, дома, просимо..." — "Можна до неї?" — І спокійно йде через їдальню до дверей Маші: "Машо, до тебе можна?" — Голос грудний, аж до зябер хвилюючий, а до цього голосу додайте все інше: свіжість молодості, здоров'я, пахощі дівчини, що тільки-но ввійшла в кімнату з морозу... потім досить високий зріст, стрункість, рідкісна гармонійність і природність рухів... Було і обличчя у неї рідкісне, — на перший погляд ніби зовсім звичайне, а придивися — замилюєшся: тон шкіри рівний, теплий, — тон якогось кращого сорту яблука, — колір фіалкових очей жвавий, повний...

— Так, придивись — замилюєшся. А цей бовдур, тобто герой нашої розповіді, подивиться, прийде у телячий захват, скаже: "Ох, Іда, Іда, ціни ви собі не знаєте!" — побачить у відповідь її милу, та начебто не зовсім уважну посмішку — і піде до себе, в свій кабінет, і знову займеться якоюсь дурницею, що називають творчістю, чорти б її зовсім забрали. І так от і йшов час, і так наш пан навіть ніколи й не задумувався про цю Іду хоч трішки серйозно — і зовсім, можете собі уявити, не помітив, як вона, не знати коли, кудись зникла. Нема і нема Іди, а він навіть не додумається у дружини спитати: а куди ж, мовляв, наша Іда поділась? Згадає інколи, відчує, що йому чогось не вистачає, уявить солодку муку, з якою він міг би обійняти її стан, подумки побачить її муфточку із білки, колір її обличчя і фіалкових очей, її чудову руку, її англійську спідницю, засумує на хвилину — і знову забуде. І пройшов таким чином рік, пройшов другий... Як

раптом знадобилося одного разу йому їхати у західний край...

Було це саме на Різдво. Та, незважаючи на це, було необхідно їхати. І от, попрощавшись з рабами і домочадцями, сів наш пан на баского коня і поїхав. Їде день, їде ніч і доїжджає, нарешті, до великої вузлової станції, де потрібно пересідати. Та доїжджає, треба сказати, з великим запізненням і тому, як тільки став поїзд стишувати біля платформи хід, вискакує з вагону, хапає за комір першого-ліпшого носія і кричить: "Не пішов іще кур'єрський поїзд туди-то?" А носій ввічливо усміхається і говорить: "Тільки-но пішов. Адже ви на цілих півтори години зволили запізнитись". – "Як, негіднику? Ти жартуєш? Що ж я тепер робити буду? В Сибір тебе, на каторгу, на плаху!" — "Мій гріх, мій гріх, відповідає носій, та повинну голову і меч не січе, ваша світлосте. Будь ласка, почекайте пасажирського..." І, похиливши голову, покійно побрів наш знатний мандрівник на станцію...

— На станції ж виявилось вельми людно і приємно, затишно, тепло. Вже з тиждень гуляла заметіль, і на залізницях все сплуталось, усі розклади пішли до біса, на вузлових станціях було повно люду. Те ж саме було, звичайно, й тут. Всюди люди і речі, весь день відкриті буфети, весь день пахне стравами, самоварами, що, як відомо, дуже непогано у мороз і віхолу. А крім того, був цей вокзал багатий, просторий, так що мандрівник миттєво відчув, що не було би великої біди просидіти в ньому навіть добу. "Приведу себе у порядок, потім добряче закушу і вип'ю", — із задоволенням подумав він, заходячи до пасажирської зали, і відразу ж почав виконувати свій намір. Він поголився, вмився, одягнув чисту сорочку і, вийшовши за чверть години із туалету молодшим на двадцять років, попрямував до буфету. Там він випив одну, потім другу, закусив спершу пиріжком, потім жидівською щукою і вже хотів випити ще, як раптом почув за спиною якийсь страшенно знайомий, найчудесніший у світі жіночий голос. Тут він, звичайно, "поривчасто" обернувся – і, можете собі уявити, кого побачив перед собою? Іду!

Від радості і здивування, першої секунди він навіть слова не міг вимовити і тільки, як баран на нові ворота, дивився на неї. А вона – що значить, друзі мої, жінка! – навіть бровою не повела. Зрозуміло, і вона не могла не здивуватися і навіть зобразила на обличчі деяку радість, але спокій, кажу, зберегла відмінно. "Дорогий мій, каже, яким вітром? От приємна зустріч!" І за очима видно, що каже правду, але каже якось занадто просто і зовсім, зовсім не з тою манерою, як говорила колись, головне ж... ледь-ледь насмішкувато, чи що. А пан наш цілком сторопів ще й від того, що і в усьому іншому невпізнанною стала Іда: якось дивовижно розквітла уся, як розцвітає яка-небудь чудова квітка у найчистішій воді, в якому-небудь кришталевому бокалі, а відповідно до цього і одягнена: великої скромності, великого кокетства і диявольських грошей зимовий капелюшок, на плечах тисячна соболина накидка... Коли пан незграбно і смиренно поцілував її руку у сліпучих перснях, вона злегка кивнула капелюшком назад, через плече, недбало сказала: "Познайомтесь до речі з моїм чоловіком" — і відразу ж швидко виступив з-за неї і скромно, але чітко, по-воєнному, відрекомендувався студент.

— Ох, нахаба! – вигукнув Георгій Іванович. – Звичайний студент?

— Та в тому то й справа, дорогий Георгію Івановичу, що незвичайний, — сказав композитор з невеселою усмішкою. – Здається, за все життя не бачив наш пан такого, що називається, шляхетного, такого чудесного, мармурового юнацького обличчя. Одягнений чепуруном: тужурка із того ж тонкого світло-сірого сукна, що носять найбільші франти, щільно облягала гарний торс, панталони зі штрипками, темно-зелений кашкет прусського зразку і розкішна миколаївська шинель з бобром. І при цьому симпатичний і скромний теж на рідкість. Іда пробурмотіла одне із найзнаменитіших російських прізвищ, а він швидко зняв кашкета рукою у білій замшевій рукавичці, — в кашкеті, звичайно, майнуло червоне муарове дно, — швидко оголив другу руку, тонку, блідо-лазову і від рукавички трохи немов би в муці, клацнув каблуками і поштиво зронив на груди невелику і ретельно зачесану голову. "От так штука!" — вражено подумав наш герой, ще раз тупо поглянув на Іду – і миттєво зрозумів за поглядом, яким вона змряла студента, що, звичайно, вона цариця, а він раб, але раб одначе не простий, а такий, що несе своє рабство з великим задоволенням і навіть гордістю. – " Дуже, дуже радий познайомитися! – від всієї душі сказав цей раб і з бадьорою і приємною посмішкою виструнчився. – "І давній ваш шанувальник, багато чув про вас від Іди", — сказав він, приязно дивлячись, і вже збирався розпочати подальшу пристойну бесіду, як несподівано був перерваний: "Помовчи, Петрику, не сором мене", — сказала Іда поспіхом і звернулась до пана: — "Дорогий мій, та я вас тисячу років не бачила! Хочеться без кінця говорити з вами, але зовсім нема бажання говорити при ньому. Йому нецікаві наші спогади, буде тільки нудно і від нудоти незручно, тому ходімо, походимо по платформі..." І, сказавши так, узяла вона нашого мандрівника під руку і повела на платформу, а по платформі відійшла з ним мало не за версту, де сніг був ледь не по коліно, і – несподівано зізналась там в любові до нього...

— Тобто як в любові? – в один голос запитали ми.

Композитор замість відповіді знову набрав повітря в груди, надуваючись і підносячи плечі. Він опустил очі і, вайлуватو піднявшись, витяг зі срібного цеберка, із криги, що шаруділа, пляшку, налив собі найбільший фужер, Вилиці його зашарілись, коротка шия почервоніла. Згорбившись і намагаючись приховати зніяковіння, він випив бокал до дна, затягнув був під машину: "Laisse moi, laisse moi contempler ton visage" (Дай мені, дай мені надивитися на твоє лице!), але зразу ж обірвав і, рішуче піднявши на нас очі, які ще більше звузились, сказав:

— Так, тобто у коханні. І зізнання це було, на жаль, справжнє і зовсім серйозне. Дико, безглуздо, несподівано, неправдоподібно? Так, авжеж, але – факт. Було саме так, як я вам доповідаю. Пішли вони по платформі, і відразу ж почала вона швидко і з удаваною жвавистю розпитувати його про Машу, про те, як вона, мовляв, поживає і як поживають їх спільні московські знайомі, що взагалі новенького у Москві і тому подібне, потім повідомила, що заміжня вже другий рік, що жили вони з чоловіком цей час почасти в Петербурзі, почасти за кордоном, а також в їх маєтку під Вітебськом... Пан же тільки поспіхом ішов за нею і вже відчував щось неладне, що зараз трапиться

якась дурість, щось неправдоподібне, і пильно дивився на білизну снігових заметів, що завалили все і вся навкруг, — всі ці платформи, колії, дахи будівель і червоних та зелених вагонів, що збилися на усіх коліях... дивився і з жахливим завмиранням серця розумів тільки одне: що, виявляється, він вже багато років страшенно любить цю саму Іду. І от, можете собі уявити, що відбулося далі: на якійсь далекій, боковій платформі Іда підійшла до якихось ящиків, змела з одного сніг своєю муфтою, сіла і, піднявши на пана своє трохи зблідле лице, свої фіалкові очі, до запаморочення несподівано, без перепочинку сказала йому; "А тепер, дорогий, дайте мені відповідь ще на одне питання: чи знали ви і чи знаєте ви тепер, що я любила вас цілих п'ять років і люблю досі?"

Машинка, що до цієї хвилини гарчала оддалік невизначено і глухо, раптом загриміла героїчно, урочисто і грізно. Композитор замовк і підняв на нас немов би злякані і здивовані очі. Потім неголосно промовив:

— Так, ось що сказала вона йому... А тепер дозвольте спитати: як зобразити всю цю сцену нікчемними людськими словами? Що я можу сказати вам, окрім банальностей, про це підняте обличчя, освітлене блідістю того особливого снігу, що буває після заметілі, і про нез'ясовно ніжний тон цього лица, теж подібний до цього снігу, взагалі про лице молоді чарівної жінки, що на ходу надихалася сніжним повітрям і раптом зізналася вам у любові і чекає від вас відповіді на це зізнання? Що я сказав про її очі? Фіалкові? Не те, не те, звичайно! А напіврозкриті губи? А вираз, вираз всього цього разом, тобто обличчя, очей і губ? А довга соболина муфта, в яку були сховані її руки, а коліна, які позначались під якоюсь синьо-зеленою шотландською тканиною в клітину? Боже мій, та хіба можна навіть торкатися словами до всього цього! А головне, головне: що ж можна було відповісти на це нечуване за несподіваністю, жахом і щастям зізнання, на вираз чекання цього довірливо піднятого, зблідлого і спотвореного (від збентеження, від якоїсь подоби посмішки) обличчя?

Ми мовчали, теж не знаючи, що сказати, що відповісти на всі ці запитання, здивовано дивлячись на блискучі очиці і червоне лице нашого приятеля. І він сам відповів собі:

— Нічого, нічого, зовсім нічого! Є миттєвості, коли не можна вимовити жодного звуку. І, на щастя, до честі нашого мандрівника, він нічого й не вимовив. І вона зрозуміла його скам'янілість, вона бачила його обличчя. Почекавши деякий час, побувши нерухомо серед того безглузлого і моторошного мовчання, яке настало після її страшного запитання, вона піднялась і, вийнявши теплу руку із теплої, запашної муфти, обняла його за ший і ніжно і міцно поцілувала одним із тих поцілунків, що пам'ятаються потім не тільки до гробової дошки, а й у могилі. Так, тільки і всього: поцілувала – і пішла. І тим уся ця історія і закінчилася... І взагалі досить про це, — раптом різко змінюючи тон, сказав композитор і голосно, з вдаваною веселістю додав: — І давайте з цього приводу пити напропале! Пити за всіх, що любили нас, за всіх, кого ми, ідіоти, не оцінили, з ким ми були щасливі, блаженні, а потім розійшлись, розгубились у житті назавжди і навіки та все ж навіки зв'язані найстрашнішим в світі

зв'язком! І давайте домовимось так: тому, хто на додачу до всього вищевикладеного промовить ще хоч єдине слово, я пущу в череп ось цією пляшкою шампанського. – Служнику! – закричав він на всю залу. – Несіть юшку! І хересу, хересу, бочку хересу, щоб я міг занурити в нього морду разом з рогами!

Снідали ми в цей день до одинадцятої вечора. А потім поїхали до Яру, а від Яру – в Стрельну, де перед світанком їли млинці, вимагали простої горілки, з червоною голівкою, і взагалі поводитись обурливо: співали, горлали і навіть витинали козачка. Композитор танцював мовчки, люто і захоплено, з легкістю, несподіваною для його фігури. А додому на трійці ми мчали вже зовсім ранком, дуже морозним і рожевим. І коли мчали повз Страсний монастир, з'явилося з-за дахів крижане червоне сонце і з дзвіниці зірвався перший, немов би найтяжчий, розкішний удар, що потряс усю морозну Москву, і композитор раптом зірвав із себе шапку і що є сили, зі слізьми закричав на всю площу:

— Сонце моє! Кохана моя! Ура-а!

Приморські Альпи, 1925